

A magyar tudományos kutatás kiemelkedő eredményei a rendszerváltásól napjainkig
(1989–2019)

A Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályához tartozó tudományágak áttekintése

Irodalomtudomány

A **magyar irodalomtudomány** egyik alapvető feladata, hogy irodalmunk klasszikus szövegeit a legmagasabb tudományos színvonalon megőrizze, gondozza és hozzáférhetővé tegye. Ezt a célt szolgálja a nemzeti klasszikusok **kritikai kiadásban** való megjelenítése, ami azért is nagy jelentőségű vállalkozás, mert a kritikai kiadás minden későbbi népszerű szövegkiadás és tankönyv alapja. Az elkészült vagy folyamatban levő sorozatok szerzői között olyanok szerepelnek, mint Arany János, Csokonai Vitéz Mihály, Bessenyei György, Vörösmarty Mihály, Ady Endre, Berzsenyi Dániel, Jókai Mór, Katona József, Mikszáth Kálmán, Petőfi Sándor, II. Rákóczi Ferenc, József Attila, Reviczky Gyula, Babits Mihály, Kölcsey Ferenc, Pázmány Péter, Janus Pannonius, Kazinczy Ferenc és Kosztolányi Dezső. Szinoptikus kritikai kiadásban jelent meg Madách Imre főműve. Az évtizedek során elkészült kötetek – jelenleg több mint 241 ezer szövegoldal – digitális faksimiléi 2019 óta elérhetők a (korábbi MTA) BTK Irodalomtudományi Intézet honlapján. A kulturális örökség irodalmi műveinek szövegét illető minőségbiztosítás nemzeti jelentőségű kérdés.

A magyar irodalomtudomány területén született legfontosabb **irodalomtörténetek** között említendő *A magyar irodalom története 1945-1991*, mely a recepcióesztétika jegyében íródott, az irodalmi szövegek hatástörténetére s nyelv- és szubjektumszemléletük elvont relációjára összpontosít, és a háromkötetes *A magyar irodalom történetei*, amely az új évezred eddigi legnagyobb honi irodalomtörténeti vállalkozása, mely eltávolodik a történetírás genealogikus szintézisétől. *A magyar irodalom rövid története I-II* és a *Magyar irodalom* gimnáziumi és egyetemi oktatásban is használható hagyományos irodalomtörténetek.

Fontos értelmezői munka folyt és folyik a **magyar irodalmi modernség** poétikai formációi körül, ami együtt jár a korábbi kánonok, az irodalmi nyelv, az elbeszélői formák és a műfaji minták korabeli világirodalmi, (nyelv)filozófiai és társadalomtörténeti kontextusok felőli újraértelmezésével. A **korszakokról írott munkák** sorát a két háború közti magyar líra és próza újraértelmezésére tett kísérletek, ill. az *Újraolvasó* sorozat kötetei nyitják. A 20-30-as évek modern irodalmát a posztmodernség felől olvassa újra a *Beszédmód és horizont*, míg *A költészet konstellációi* a két háború közti magyar lírának a poétikai előzményekre és a hatástörténetre is kiterjedő értelmezése. A 20. század elejének magyar líráját vizsgáló történeti-poétikai tanulmányok gyűjteménye a *Modern mítoszok és az újírás lehetőségei*.

A kor ismert és kevésbé ismert **drámáinak** drámatörténeti és drámaelméleti keretbe helyezett értelmezéseit foglalja egybe a *Magyar drámákról: 1920-as, 1930-as évek. Folytonosság és változás: A nyolcvanas évek magyar elbeszélő prózája* címen jelent meg a kortárs magyar elbeszélő próza átfogó történeti-poétikai vizsgálata. *A magyar dráma az ezredfordulón* portrékba rendezett, szakszerű kézikönyv 80-as évekkel kezdődő korszak magyar drámaterméséről.

Az **egyes szerzőkről és művekről** született monográfiák között említendő a József Attila-életmű feldolgozását és Szabó Lőrinc újraértékelését szolgáló művek. A Kosztolányi-kritika kiemelkedő teljesítménye a *Kosztolányi Dezső*, amely a munkásság átfogó, a műfordítói és az újságírói korpuszra is kitekintő újraértelmezése. Elméleti fókuszú olvasatok születtek Kosztolányi, Németh László, Füst Milán, Örkény István prózaművészetéről, valamint Nemes Nagy Ágnes költészetéről. Alakulóban lévő kortárs irodalmi életművek különböző

A magyar tudományos kutatás kiemelkedő eredményei a rendszerváltásól napjainkig
(1989–2019)

A Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályához tartozó tudományágak áttekintése

szemléletmódok szerinti szövegközpontú értelmezéseit nyújtják az egyes szerzőkről született kismonográfiák (pl. *Ottlik Géza*; *Tolnai Ottó*; *Mészöly Miklós*). Számos gazdagon dokumentált életrajzi monográfia különböző kritikai megközelítésből vonja narratívájába az irodalmi korpuszt (pl. *Csáth Géza élete és munkái: Régimódi monográfia*; *Kosztolányi Dezső élete*). Míg korábban a szerző utolsó szándéka jelölte ki a definitív szöveget (*ultima manus/editio*), az új szövegelmélet a szövegváltozatok feltárását azok befogadásának és hatásának történetével kapcsolja össze, a szövegforrások egyenkénti filológiai vizsgálatával pluralizálva a szövegfogalmat. A szövegváltozatok genetikus szemléletű dokumentálása mellett a *József Attila*-kiadás a tanulmányok és cikkek bőséges társadalomtörténeti és ideológiai kommentárjait adja, a *Kosztolányi*-kiadás pedig a művek recepciótörténetét közli. Megindult és gőzerővel folyik a kritikai kiadások digitális textológiai konvertálása.

A **19. századi magyar irodalomtörténet** bizonyos szakaszainak koncepciózus, új szemléletű, a „nemzeti” fogalmát előtérbe állító értelmezései mellett (pl. „*Hunyt mesterünk*”: *Arany János kritikus öröksége*; „*Vagy jőni fog*”: *Bibliai minták nemzetiesítése a magyar költészetben*) az írói életrajz újraalakításának és az irodalomszociológiai szemlélet történeti változatának kimunkálása jelenti a legtávlatosabb új eredményt (pl. *Petőfi Sándor élete és kora*; *A költő mint társadalmi jelenség: Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*). Új fejlemény a popularitás fogalmának és történeti változatainak föltárása és értelmezése; ez megjelenik egyrészt egy szövegkiadás keretében (*Közköltészet 1–3/B*), másrészt értelmezések formájában (*A kesergő nimfától a fonóházi dalokig*). Ehhez az irányhoz tartozik a 18–19. század fordulójának líratörténeti folyamatait átfogó formában bemutató, az irodalmi kánonon kívül elhelyezkedő populáris szintet is elemző nagymonográfia (*A költészet születése*). Fontos teljesítmény bizonyos klasszikus szerzők hosszú idő óta húzódó kritikai szövegkiadásának teljessé válása, vagy a teljesség közelébe való eljutása, valamint új vállalkozások elindulása és dinamikus előrehaladása (pl. *Kazinczy Ferenc összes művei*).

A **régi magyar irodalom** kutatása egyre tágabb területekre terjedt ki az elmúlt harminc évben: az irodalmiság szűkebb értelemben, „szépirodalomként” felfogott jelenségei mellett egyre nagyobb figyelem hárult a *belles-lettres* határain túlmutató *litterae* (minden retorikailag megformált, írott szöveg) fogalmához kapcsolható művekre, és ezeknek a szövegeknek a eszmetörténeti kontextualizálására. A középkori és kora újkori irodalomfogalommal kapcsolatos kutatások és a retorikatörténeti szemlélet nyitottak utat a lelkesítő-történeti, vallási irodalommal kapcsolatos kutatások felé (pl. *Középkori prédikációirodalmunk történetéből*). A régi magyarországi irodalom latin emlékeivel monográfiák és tanulmánykötetek sora kezdett ismét foglalkozni, és elindult a *Convivia Neolatina Hungarica* sorozat, emellett olyan új irányzatok, mint az olvasástörténet is teret hódítottak (*A művelt arisztokrata*). Nemzetközi együttműködésben idegen nyelvű konferenciakötetek jelentek meg a két Zrínyi Miklós európai recepciója, a német és a magyar irodalom közös elbeszélő témái, Mikes kultúráközi vonatkozásai és a felvilágosult társaságok történetéről. Megjelent a *Szigeti veszedelem* francia, Mikes *Törökországi leveleinek* francia és orosz, Rákóczi *Emlékiratainak* és *Vallomásainak* angol fordítása. A régi magyar szövegek kritikai kiadása új lendületet vett, és rendkívül fontos szövegek sora jelent meg a *Régi Magyar Költők Tára* köteteiben.

A magyar irodalomról számos elméleti fókuszú **monografikus áttekintés** jelent meg nemzetközi könyvkiadónál (pl. *Epoche – Text – Modalität: Diskurse der Moderne in der ungarischen Literaturwissenschaft*; *Hungarian Perspectives on the Western Canon*). A régi

A magyar tudományos kutatás kiemelkedő eredményei a rendszerváltásól napjainkig
(1989–2019)

A Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályához tartozó tudományágak áttekintése

magyar irodalom nemzetközi bemutatásai között egyaránt szerepelnek olasz, német, angol és francia nyelvű munkák (pl. *Il Collegio Germanico-Ungarico di Roma: contributo alla storia della cultura ungherese in età barocca*; *Literaturtransfer und Interkulturalität im Exil: Das Werk von Kelemen Mikes im Kontext der europäischen Aufklärung*; *The Uses of Humanism; Humanistes du bassin des Carpates*).

A magyarországi irodalomtudomány dinamizálását a rendszerváltás után az **irodalomelmélet** drámaian megnövekedett jelentősége és az általa megnyitott értelmező eljárások gazdag hozama tette lehetővé. Az irodalomelméleti összefoglaló művek közül kiemelkednek az irodalomtudomány történetének, irányzatainak egyetemi tankönyvként is használható ismertetései (pl. *Irodalomtudomány a modern és posztmodern korban*). A *strukturizmus után: érték, vers, hatás, történet, nyelv az irodalomelméletben* kísérlet a magyar irodalomtudomány strukturalista diskurzusainak meghaladására. A „*Minta a szőnyegen*” Szegedy-Maszák Mihály nagy hatású történeti s elméleti tanulmányainak gyűjteménye. *Az új kritika dilemmái* a közelmúlt magyar irodalomértésének archeológiai kritikája az irodalmi hermeneutika, míg *Az olvasás lehetőségei* elméleti s történeti tanulmányok gyűjteménye az irodalmi hermeneutika s a dekonstrukció jegyében. A *Szerep és közeg; Az olvasás rejtékútjai* a 20. századi magyar irodalomtudomány alpműveinek újraolvasása a mediális funkcióiban tekintett irodalom, ill. az olvasás szemiológia utáni fogalma felől. *Az irodalom ellenjegyzései* a kortárs magyar irodalomtudomány jelentős olvasásmódjainak bemutatása.

Az **egyes teoretikusokról** írott monográfiák közül jelentős a Roland Barthes-ról született műközpontú pályakép, valamint a Gilles Deleuze munkásságának szentelt monográfia. A *Derrida írás-fordulata* a lezáratlan életművet szakszerűen, a fontosabb művek kiemelésével ismerteti. A dekonstruktív kritika meghatározó művének invenciózus újraolvasását, ill. a filozófus szövegeinek irodalomelméleti megközelítéseit adja a *Tetten érhetetlen szavak*, és a *Szinonimiák: Közeledések Heideggerhez. Építőkövek a lehetséges világok poétikájához* címen jelent meg a lehetséges világok poétikájának tekintélyes hazai kidolgozása és alkalmazása.

Jelentősek az irodalmi hermeneutika diskurzusának **az irodalomtudomány újabb paradigmái** felőli újragondolásai (pl. *Történetiség megértés irodalom; Irodalom és hermeneutika; Szöveg – medialitás – filológia; Megkülönböztetések; Költészet és korszakküszöb*). A *Metapoétika* a legkidolgozottabb líraelméleti szintézis a kortárs magyar irodalomtudományban, míg *A gondolkodás háborúi* az irodalomolvasás antropológiai, politikaelméleti és biopolitikai lehetőségeit kipróbáló tanulmányok sora. Az irodalomelméleti vizsgálódások egyéb fókuszai közt említendő az irodalmi szöveg materiális és mediális elméleti újragondolása, az irodalom és tanúságtétel összefüggéseinek elméleti és applikatív kidolgozása, az orosz formalizmus és a bahtyini nyelvelmélet regényelméleti adaptációja, a narratológia és az intertextualitás és intermedialitás kapcsolatának feltérképezése, a szubjektumperformativitás modellálása, az önéletrajzi műfajok valamint a lehetséges világok elmélete, az ikonológia és az irodalomszemiotika, az ontológiai alapozású színházelmélet, a rendezői színház elméleti és történeti áttekintése. Az Általános Irodalomtudományi Kutatócsoport tanulmánykötetei az irodalmi szöveg antropológiai, líra- és elbeszéléseleméleti, mediális és filológiai összefüggéseit vizsgálják.

A **modern filológián** belül az **angol nyelvű** irodalmakról írt munkák közül az 1945 utáni angol irodalom főbb irányait és szerzőit elemzi *Az ártatlan ország: Az angol regény 1945 után* és *A másik ország: Az angol költészet 1945 után*, míg a *Lánnyá válik, s írni kezd* 19.

A magyar tudományos kutatás kiemelkedő eredményei a rendszerváltásól napjainkig
(1989–2019)

A Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályához tartozó tudományágak áttekintése

századi angol írók regényeiről nyújt feminista olvasatokat. Több angol szerzőről és szerzői korszakról született kritikai monográfia (pl. *A szép majdnem igaz: Philip Larkin költészete; Késhet-e a tavasz? – Tanulmányok Shelley poétikájáról; A másik Woolf: Kulturális (ön)reflexivitas Virginia Woolf harmincas évekbéli szövegeiben*). Az anglistika számos nemzetközi kiadónál napvilágot látott monográfiával van jelen a nemzetközi tudományban a reneszánsz, a bibliai tipológia, a romantika, a modern és posztmodern angol irodalom témaköreiben egyaránt.

Az **amerikanisztika** területén *Az amerikai irodalom története* négy évszázad kánonjainak széttartó sokféleségét mutatja be. A posztmodern korban radikálisan új stílusú regényeket tárgyal a *Mai amerikai regénykalauz*, míg *Az amerikai minimalista próza* és a *Joe csikorgó fogsora vagyok* a kortárs amerikai minimalizmusról ad átfogó képet. Több amerikai szerzőről – köztük Dickinsonról, Poe-ról, Nabokovról, Shepardról és Austerről – született magyar nyelvű kritikai áttekintés. Amerikai költőkről és elméleti kérdésekről egyaránt jelent meg monográfia nemzetközi kiadónál.

Az **irlandisztikán** belül a *Nemzeti önszemlélet a mai ír drámában (1960-1990)* a posztkoloniális ír történelem és identitás kérdéseire reflektáló műveket elemez. A *Laurence Sterne Magyarországon 1790-1860*, a *James Joyce kritikai fogadtatása Magyarországon* és a *Sean O'Casey Magyarországon* ír szerzők magyar recepcióját térképezi fel. Több monográfia és többszerzős tanulmánykötet jelent meg nemzetközi kiadónál.

A **német nyelvű** irodalom minden korszakát érintő kutatások közül kiemelkednek a magyar kapcsolatokat is bemutató művek (pl. *Ad fontes; Studien zur deutschsprachigen und ungarischen Literatur 1890–1935*). Német kiadók sorozatai és kritikai kiadások révén, életművek részleges vagy átfogó bemutatásával a magyar germanisztika hatással van a német irodalomtudomány alakulására is. A **néderlandisztika** és a **skandinavisztika** területén új kutatási műhelyek létrejötte segítette a hazai tájékozódást (pl. *Oda-vissza: A kulturális transzfer folyamatai Hollandia, Flandria és Magyarország között*), de születtek a nemzetközi kutatásra kiható munkák is (pl. *Von Genrebild zu Bauernerzählung in der norwegischen „Volksliteratur“*).

Az **italianisztika** területén kiemelkednek a Dantéről szóló művek, valamint a *Commedia* (Codital1) kritikai szövegkiadása, továbbá a reneszánsz és a 18-19. századi kutatásokról szóló kiadványok. A Monarchia olasz irodalmáról *Irodalom a határon: Italo Svevo regényei az Osztrák–Magyar Monarchia szellemi életében* címmel önálló monográfia jelent meg. Az *Annuario: Studi e documenti italo-ungheresi* kötetek a kapcsolattörténeti kutatások eredményeit közli. Nemzetközi kiadónál elsősorban a magyar-olasz irodalmi kapcsolatok monografikus feldolgozásai jelentek meg.

A **francia** irodalmat kezdetektől napjainkig bemutató művek közül jelentősek a középkori lírára, a felvilágosodás irodalom- és művelődéstörténetére, a 19-20. századi regényre, a szürrealizmusra, a francia új regényre, az utazási irodalomra, a krimiirodalomra vonatkozó munkák. Jelentős a francia-magyar irodalmi kapcsolatok kutatása terén a XVIII. század szerzőinek hatásvizsgálata, a XX. századi magyar-francia irodalmi hálózatok feltáró vizsgálata, adatbázisa. A külföldi kiadónál megjelent francia nyelvű monográfiák közül kiemelkedik a magyar irodalom monografikus áttekintése, a francia sajtó magyar

A magyar tudományos kutatás kiemelkedő eredményei a rendszerváltásól napjainkig
(1989–2019)

A Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályához tartozó tudományágak áttekintése

vonatkozásait és a francia utazók Magyarország-képét feldolgozó monográfia, valamint az egyes francia szerzők áttekintő bemutatása.

A **spanyol** nyelvterületről *A spanyol irodalom rövid története*, valamint *A spanyol-amerikai irodalom rövid története* a legfontosabb irányzatokat tárgyalja, segítve az eligazodást a magyar olvasó számára talán egzotikusnak tűnő világban. A spanyol irodalom kezdeteinek is kiemelt figyelmet szentel *A középkor újlatin irodalmi*. A *Latin-Amerika. 1750-1840* irodalomnak szentelt hosszú fejezete a felvilágosodás korának kulturális és irodalmi vetületeit foglalja össze, amivel nagyban hozzájárul a kontinens mai konfliktusainak megértéséhez is. A **portugál** irodalom történetének átfogó értelmezésére két kötet tesz kísérletet: az *Arcképek a portugál irodalomból: Dénes királytól Saramago-ig* és a *Szemelvények a portugál irodalom történetéből*. Spanyol és portugál területen számos monográfia jelent meg nemzetközi kiadónál, elsősorban a modernitás latin-amerikai szerzőiről, a kisprózai műfajokról és a portugál–magyar kulturális kapcsolatokról.

Az **orosz** filológián belül betiltott és emigrált szerzőket is tárgyal két többszerzős orosz irodalomtörténet; érdekes határjelenségeket mutat be *Az orosz-zsidó próza története (1860–1940)*. *Az aranykortól az ezüstkorig* az orosz irodalomkritika másfél évszázadának történetét foglalja össze. *Az Irodalmi szövegfolytonosság: A közvetítő alakzatok poétikája Dosztojevszkij alkotásaiban* szövegsemiotikai szempontból vizsgálja az értelemképző folyamatokat. A külföldön publikált orosz irodalmi tárgyú monográfiák közül több is 19. századi szerzőket dolgoz fel elméleti szempontból. Az orosz-zsidó prózatörténet két amerikai kiadónál is megjelent; jelentősek továbbá a poétikai elemzések és 20. század eleji orosz–német párhuzamokat bemutató kötetek.

A **kisebb szláv** nemzetek irodalmával foglalkozó munkák közt az irodalomtörténeti áttekintések mellett (*A cseh irodalom története*, *A horvát irodalom története*, *A szerb irodalom története*) kiemelkedik egy átfogó műfajtörténeti szintézis (*A passióhagyomány a horvát irodalomban*), a lengyel Witold Gombrowicz (*A Transz-Atlantik megálló*), valamint a szlovák Ján Kollár pest-budai működését (*Szláv Pokol Pesten*) és a szlovén France Prešeren költészetét bemutató monográfiák (*Az európai romantika szlovén poétája*), továbbá a *Keresztirányok* c. gyűjteményes kötet. A nemzetközi kiadványok között található a szlovén–magyar irodalmi kapcsolatokat tárgyaló tanulmánykötet (*Paralele: Slovensko-madžarska literarna srečanja*), valamint az abszurd lírával és annak szerb reprezentánsával, Vasko Popával foglalkozó kismonográfia (*Poezija apsurdna*). Új diszciplína, a **baltisztika** jött létre egy kiemelkedő szintézis megalkotásával (*Bevezetés a baltisztikába*).